

Slika Jacopa Tintoretta s oltara Petra Hektorovića

Dr Grgo Gamulin

redovni profesor Sveučilišta u Zagrebu

Izvoran znanstveni rad

Htio bih još jednom u čast našem otoku, te dugoj i velikoj povijesti Starog Grada, onoj gotovo mitskoj, pa ilirskoj, grčkoj, rimskoj, mletačkoj i hrvatskoj, iznijeti još jednom na svjetlo dana upravo ovaj veliki trenutak naše prošlosti koji je još uvijek naša sadašnjost; ovo lijepo djelo koje se i danas nalazi nad Hektorovićevevim grobom. Nestale su, doduše čak i pjesnikove kosti. Ostale su njegove riječi, ne samo književne nego i one urezane u kamenju Tvrdlja. Ostao je i natpis iznad pobočnih vrata pjesnikove crkve.

Ona stara prvobitna crkva je, nažalost, porušena; ostali su tek kor i zvonara unutar značajnog sklopa utvrđenog dominikanskog samostana; značajnog, rekao sam, a riječ je zapravo o spomeniku rijetke vrijednosti, koji još nije ni proučen; a što je do nas došao samo u preostalim dijelovima, tužna je »zasluga« među ostalima, i člana reda oca Adalberta Gamulina. Sudbina je tako i piscu ovih redaka, ne bez ironije, dodijelila ulogu da na ostacima premeće uspomene svijetle i mračne, i traži ono što je »suprotiva vremenu« ostalo. Treba svakako i samom pjesniku odati priznanje — jer dobro je bio napisao u poslanici Nalješkoviću: »A kako pjeti u takvu življenju« — A mi smo se već uljuljali u iluziju: prošli smo kroz zlu povijest i pobijedili smo amneziju, proučili smo slike i skulpture u crkvi, pa još (samo) da probudimo na novi život naše zaspale duše... Hektorović je doduše i napisao baš na kamenoj ploči koju smo spomenuli: »Putniče koji znaš čim se raj dobiva...«, a mi danas, umjesto raja, tražimo tek nešto mira i sjaja (clara sepulcra) nad ovim ostacima i ruševinama. Davno je tome što me je, poslije duga oklijevanja, sjaj ovog »Oplakivanja« uvjerio u prisutnost najvećeg duha mletačke slikarske škole: Jacopa Tintoretta, ali publikacija mojega malog priopćenja, objavljenog u Firenzi (»Paragone«, br. 183, svibanj, 1965), ostala je u nas nedostupna i nepoznata. Možda je, zaista, već vrijeme prevesti je i objaviti u našem kraju.

Neki slučaj je povezo ova dva imena: ono Jacopa Tintoretta i poznatog našeg humanističkog književnika hvarske Arkadije. Možda taj slučaj i nije bio posve slu-

Lijepo »Oplakivanje Krista« iz crkve dominikanaca u Starigradu na Hvaru, autor pripisuje, nakon seriozne komparativne analize s nekim njegovim djelima, venecijanskom slikaru Jacopu Tintoretu. Pretpostavlja da je slika nastala između 1571. i 1579. godine. Posebno se osvrće na ličnost i djelo hvarskog vlastelina i pjesnika Petra Hektorovića (1487—1572), koji je naručio izradu slike godine 1571.

čajan. No bez obzira na to danas znamo bez ikakve dvojbe: na oltaru što ga je dao podići pjesnik Petar Hektorović u drevnoj dominikanskoj crkvi sv. Petra Mučenika nalazilo se nekoć ovo Tintorettovo remek-djelo. Danas je obješeno visoko na zidu crkve obnovljene 1894. godine.¹

Kako je bilo moguće da istina o ovom lijepom djelu bude od znanstvene kritike tako zaboravljena i da praktično ostane do danas skrivena očima šire javnosti? Možda uzroke treba tražiti u dubokom poštovanju što ga ulijeva ime velikog majstora. Zaista, često se teško odlučujemo pripisati najvećim umjetnicima nepoznata djela na koja naiđemo u skromnim crkvama i samostanima Dalmacije. To oklijevanje prouzrokovalo je već mnoga zakašnjenja. I sâm sam tražeći autora ovog »Oplakivanja« svojedobno (1959) pomišljao na jednog od sljedbenika, ali ubrzo su mi visoka kvaliteta slike, impresionističko tretiranje krajolika, te suzdržani ali ipak snažni patos prizora nametnuli pravo rješenje. Tko je jednom vidio lice ove Bogorodice, diskretnu gestikulaciju ostalih likova i dramatični akt Krista neće nikad zaboraviti ovu živu kompoziciju što se izlomljenom diže prema vrhu brda u pozadini. Ona dva mala lika što u žurbi silaze s Kalvarije pripadaju očito poznatoj vrsti improvizacija kojima je Tintoretto lakoćom ispunjavao pozadine svojih slika. Premda nas anatomija i tipologija Kristova lika sjećaju na »Raspeće« iz San Cassiana (1568), čini se da neki elementi detalja i stanovito sintetičko tretiranje lica i likova ukazuje na nešto kasnije

¹ Dozvolu našem pjesniku da podigne kapelu i oltar Milosrđa dao je prior samostana godine 1546, kako je to vidljivo iz sačuvanog ugovora. Budući da je crkva sv. Petra Mučenika bila rekonstruirana 1894, od svega toga ostala je samo ova slika i natpis u stihovima koji se nalazio na vanjskom zidu kapele, a koji je prilikom pregradnje uzidan u klasturu iznad postranih vrata nove crkve (P. Kuničić, Petar Hektorović, njegov rad i Tvrdalj, Dubrovnik, 1924, str. 32).

Jacopo Tintoretto: Oplakivanje Krista — Starigrad na Hvaru, Crkva dominikanaca

razdoblje. Petar Hektorović je umro 1572, ali njegov grob, dokumentiran u velikoj kapeli stare crkve (*«dietro il coro dalla parte dell'Epistola»*) nema izravne veze sa spomenutom kapelom i Hektorovićevim oltarom. Jedina su nam kronološka uporišta turska invazija 1571. i vizitacija biskupa Valiera iz 1579. koja spominje oltarnu sliku. Kao što je i u obližnjoj Vrboskoj bila poslije invazije obnovljena crkva sv. Lovrinca, a glavni oltar urešen poliptihom Paola Veronesa (kao i u Župnoj crk-

vi u Jelsi, gdje je poliptih Paola Veronesa imao 11 dijelova), tako je u tom razdoblju obnovljen od Hektorovićevih nasljednika i oltar s »Oplakivanjem«. Tom razdoblju odgovara i stil naše slike. Tu još nema one sinteze oblika i cijele vizije, kakva se javlja na kasnom »Oplakivanju« iz kapitula San Giorgia Maggiore (premda je Kalvarija posve adekvatna). Ipak način obrade glave iznad Kristova tijela ili samog krajolika navodi na vrijeme prvih radova gornje dvo-

Jacopo Tintoretto: Oplakivanje Krista — Starigrad na Hvaru, Crkva dominikanaca (detalj)

rane Bratovštine San Rocco u Veneciji (1567—1571), te na slike iz anticollegia (1578) s kojima možemo ustanoviti uvjerljive podudarnosti. Možda profil naše Bogorodice ne dosiže ljepotu famoznog profila s »Poklonstva kraljeva« iz kasnijeg razdoblja, koje se nalazi u donjoj dvorani Bratovštine; njezin je izraz, međutim,

različit, premda na apsolutnoj razini majstorove umjetnosti ovog trenutka. To isto doživljujemo gledajući Kristovo lice, koje nas osim toga podsjeća na ono na »Oplakivanju« Böhler u Münchenu;³ ali ideja tog lica na našoj je slici upotpunjena i harmonično povezana u ovu veliku kompoziciju tragičnog prizora, s toplim smeđim, crvenim i zlaćanim bojama, koje s modrim Bogorodičnim plaštem stvaraju gustu atmosferu punu sutonskog treperenja.

² Kako su Turci pod Uluz-Alijom i Caracozzom 21. kolovoza 1571. osvojili Stari Grad, te spalili crkvu i samostan, nije vjerojatno da je naša oltarna slika ona kojom je oltar bio ukrašen u početku. Kako se u oporuci iz 1559. godine oltar ne spominje, moglo bi se pomisliti da je već bio dovršen i upotpunjen. Godine 1572, malo nakon turske invazije, Hektorović je umro. Vjerojatno je stigao dati nalog da se oltar obnovi i ukrasi novom slikom, ali možda su to spontano učinili njegovi nasljednici. Kad je 1579. vizitator Valier obilazio biskupiju, spomenuo je u vizitaciji »... *altare ste Pietatis ornatum pala*«. Veoma je, dakle, vjerojatno da je naša slika nastala između 1571. i 1579. (P. Kuničić, op. cit. p. 47).

Objavljeno tako u časopisu prof. Roberta Longhija, ovo je Tintorettovo djelo dobilo i visoko priznanje ovog najvećeg talijanskog povjesničara umjetnosti našeg

³ F. Heinemann, Einige unveröffentlichte Arbeiten des Jacopo Tintoretto, »Arte Veneta«, 1961, fig. 286.

Jacopo Tintoretto: Oplakivanje Krista — Starigrad na Hvaru, Crkva dominikanaca (detalj)

vremena. Njegovo je pismo zagubljeno negdje u mojemu arhivu. Prihvaćeno je ovo Tintorettovo djelo i u katalogu izdanja Rizzoli od strane sastavljača te knjige koji našu sliku, naravno, nije vidio, ali je ipak izrazio sumnju da se radi o potpunom autografu što je u najmanju ruku neuobičajeno i čudno.⁴

Starogradsko »Oplakivanje« je, naime, djelo apsolutne stilske koherencije, s tipičnom pozadinom koja je improvizirana poznatom ležernošću Tintorettova kista. Ta se ležernost osjeća i u svim pojedinostima, u mekoj povodljivosti draperija i u sumarnoj modelaciji glave. Nigdje nijedne tvrdoće koja bi ukazivala na nekog učenika ili pomoćnika, a cijela je kompozicija kao uronjena u prostor i na Tintorettova način složena u nekoliko izrazitih dijagonala. Tople boje sumraka na

bazi zlatnosmeđeg ovijaju likove, hladna je ali veoma suzdržana samo modra boja Bogorodičina plašta i blago plavi ton vlažnog neba.⁵

Hektorović, na žalost, nije stigao vidjeti ovu sliku prije smrti (1572) koja je uslijedila ubrzo poslije turske invazije i njegova povratka iz Italije. »Dobro smo hodili po moru duboku...« napisao je u povodu toga putovanja, a možemo danas tome stihu dati i neko metafizično značenje. Ne znamo, doduše, je li on sâm i na koji način dao nalog za obnovu zacijelo uništena ili oštećena oltara i crkve »a Turcis combusta«, ali njegova volja i njegova kulturna razina pokrenule su ne samo izgradnju kapele nego i Tvrdlja, čija »književna pratnja« od preko tridesetak (N. Račić navodi točno 34) natpisa predstavlja neobičan i jedinstven (a ne znam u kojim razmjerima) slučaj humanističke geste.⁶

Ne znam je li suvišno napomenuti da je posve bez temelja priča o tome kako bi na tri lika nagnuta nad Isusovim tijelom slikar bio prikazao lik pjesnika, njegove kćeri Lukrecije i zeta Petra Gazarovića. Niti je to »prostorno« bilo moguće, niti prikazana lica pokazuju bilo kakve individualne crte.⁷

⁴ Jacopo Tintoretto. Ed. Rizzoli, Milano.

⁵ U vezi s vremenom nastanka slike i oltara nakon turske najezde dovoljno je napomenuti da se u doba Valierove vizitacije (1579) crkva upravo obnavljala, ali vizitatori su neku palu, zacijelo ovu, već vidjeli, a iz njihovih riječi izričito izlazi da su Lucići utemeljitelji tog oltara, a to znači da ga je obnovila pjesnikova unuka Julija Lucić. (»Altare Sanctae Pietatis, ornatum pala, mappis, candelabris ferreis, et pallio ex tela, cum lampade continuo ardente, quae allitur ab illis de Lucij's Fundatoribus dicti Altaris.) Ascanio Randolpho i Laurentio Albertinu pisali su to 23. III. 1579. godine u vizitaciji biskupa Valiera. Vidi D. Domančić, Valierova vizitacija na otoku Hvaru i Visu, Arhivska građa otoka Hvara, I, Publikacija br. 2. Historijskog arhiva u Hvaru, Hvar, 1961, br. 33; N. Račić, sp. dj. 1970, str. 242.

⁶ Nikša Račić, Lokalitet Tvrdalj i Hektorovićeve misaone preokupacije na uklesanim natpisima, »Anali Historijskog instituta u Dubrovniku«, Dubrovnik 1970., str. 211, 241.

⁷ G. Novak, u Pučki prevrat na Hvaru donosi uz tu legendu čak reprodukciju detalja, bez ikakve atribucije. — O tome vidi i Frano Maroević, Tintoretto i Hektorović, »Slobodna Dalmacija«, Split, 1, 2, 3. I. 1965; N. Račić, sp. dj., str. 241, bilj. 113.

Bilo bi, naravno, mnogo bolje da smo umjesto te legende uspjeli sačuvati pjesnikovu kapelu i grob, njegovu knjižnicu i arhiv. Nisam zaista siguran da smo bili dobri nasljednici »baščine« i da smo »dobro hodili« po moru naše povijesti. Svi su ti spomenici i ostaci propali u razdobljima veoma mirnim: grob smo raskopali 1673. i, konačno, 1786, kapelu definitivno vjerojatno tek 1894, knjižnicu oko 1885, i tako dalje. Pa ipak, ovo što je ostalo blješti potmulim svjetlom koje će, u nekoj (skoroj) postturističkoj civilizaciji tek postići pravi sjaj povijesne i ljudske vrijednosti.⁸

A slučaj što su se Jacopo Tintoretto i pjesnik Ribanja (i stvari razlikih) našli na jednom mjestu, zacijelo

ne ukazuje na neku stilsku podudarnost, ali unatoč tome (ili baš zato) pruža nam mogućnost zanimljivih kulturnohistorijskih usporedbi i razmatranja.

⁸ F. Maroević, Sudbina groba Petra Hektorovića, »Slobodna Dalmacija«, Split, 10. VIII, 1965; *isti*, Svjedočanstvo o grobu Petra Hektorovića, »Mogućnosti« br. 6, Split, 1969. — O uništenju arhiva knjižnice: A. Petravić, Uspomene na »Tvrđalj« P. Hektorovića, »Novo doba«, Split, 19. VIII. 1922; zatim: Prodaja arhivalnog materijala kao starog papira, »Vjesnik za arheologiju dalmatinsku«, god. XLV, Split 1922, prilog II, str. 20. — N. Račić, sp. dj., 1970, str. 266. i dalje.

Ante Sonje

SPÄTANTIKE DENKMÄLER AUF DER INSEL PAG

Aufgrund seines umfassenden Studiums der Fachliteratur und Forschungsarbeiten auf der Insel Pag bringt der Verfasser in dieser Studie eine sehr ausführliche und seriös systematisierte Darstellung der liburnischen Wallburgen, Hügelgräber (Tumuli) und urgeschichtlichen Funde auf dieser Insel. Das Hauptthema der Studie sind die spätantiken Denkmäler, die er registriert, wissenschaftlich bearbeitet und aufgrund seiner Beobachtungen, ohne vorausgegangene archäologische Ausgrabungen, walerisiert. Besondere Aufmerksamkeit widmet er der altchristlichen Basilika in Gaj, den Funden in Novalja und dem Problem des Bischofssitzes des Bischofs Vindemius. Wertvoll sind auch die Angaben über die Besiedlung der Insel Pag im Zeitraum der späten Antike.

Nikola Jakšić

EINE ROMANISCHE STEINMETZWERKSTATT VON KNIN

Aufgrund komparativer Analysen der dekorativen Elemente und stilistischen Merkmale einer Gruppe von Denkmälern, die von der Festung Knin, Crkvine in Biskupija und Sustjepan in Split stammen, bringt der Verfasser diese Denkmäler in Verbindung mit der Tätigkeit einer frühromanischen Steinmetzwerkstatt, die in der zweiten Hälfte des XI. Jahrhunderts in der Umgebung von Knin wirkte. Bei diesen Denkmälern ist die vorromanische, flache und zwei- oder dreibändige Flechtbandornamentik verschwunden, die dekorativen Elemente beschränken sich auf sehr ähnlich angeordnete Motive von intermittierendem Weinlaub, Kymatien, charakteristischen Haken, Girlanden und abwechselnden Palmetten um ein Inschriftsfeld. Daneben tritt auch die plastisch modellierte menschliche Figur auf. Von manchen Autoren werden diese Werke in das VI. bis XIII. Jahrhundert datiert, der Verfasser vertritt jedoch die Ansicht, daß sie in einem relativ kurzen Zeitraum entstanden sind, annähernd zur Zeit der Einweihung der Kathedrale von Knin als festumrissenen Zeitraum (1076—1078).

Nada Klaić

DAS ANGEBLICH VON KÖNIG LADISLAUS ERBAUTE »MONASTERIUM SANCTI STEPHANI REGIS« IN ZAGREB

Die Studie behandelt die Frage: hat König Ladislaus das Kloster des Hl. Stephan in Zagreb erbaut? Aufgrund der formalen Analyse und dem Studium der Dokumente äußert die Autorin berechtigte Zweifel an der Glaubwürdigkeit des relevanten Quellenmaterials, das einigen Autoren als Grundlage für ihre positive Beantwortung dieser Frage gedient hatte. N. Klaić kommt zu dem Schluß, daß diese »Zagreber Kloster« niemals existiert hatte, und demnach weder hatte von König Ladislaus erbaut werden können, noch durch Andreas II. eingeweiht werden. Nach der »Felizianischen Urkunde« hatte Ladislaus das Zagreber Bistum gegründet, und als sein erstes Oberhaupt den Bischof Duh ernannt, aber von seiner Bautätigkeit existieren keinerlei Unterlagen, da er einige Monate nach der Gründung des Bistums starb.

Grgo Gamulin

EIN VORSCHLAG FÜR FOUQUET

Nach Beendigung der Restaurierungsarbeiten an dem »Porträt einer Edelfrau« aus dem Historischen Museum in Zagreb, für welches das Museum keinerlei Unterlagen besitzt, kam der Verfasser nach eingehenden Untersuchungen zu dem Schluß, daß der Maler des Bildes mit großer Wahrscheinlichkeit Jean Fouquet sein könnte. Diese Hypothese untermauert er mit überzeugendem Vergleichsmaterial. Es ist die Meinung des Autors, daß es sich in

Anbetracht der harmonischen Kohärenz des Gesamtbildes und des vorzüglich gemalten, delikatt modellierten Gesichtes um ein Werk von Weltrang handelt.

Ivan Mirnik

SPERANDIO SAVELLI: AGOSTINO BARBARIGO

Indem er ein unbekanntes Exemplar einer seltenen Medaille von S. Savelli aus dem Archäologischen Museum in Zagreb publiziert, zählt der Verfasser in seiner Studie noch einige Medaillen desselben Autors in kroatischen Museen und Galerien auf. Neben der Biographie und Interpretation der stilistischen Ausdrucksweise von S. Savelli bringt der Autor auch einen ausführlichen Katalog aller seiner bekannten und bis heute erhaltenen Medailleurarbeiten.

Grgo Gamulin

EIN BILD DES MALERS JACOPO TINTORETTO VOM ALTAR DES PETAR HEKTOROVIĆ

Die schöne »Beweinung Christi« aus der Dominikanerkirche in Starigrad auf der Insel Hvar wird von dem Verfasser aufgrund einer gründlichen vergleichenden Analyse mit einigen anderen Werken des Künstlers dem Venezianischen Maler Jacopo Tintoretto zugeschrieben. Er vermutet, daß das Bild in den Jahren zwischen 1571 bis 1579 entstanden ist. Besondere Aufmerksamkeit widmet er der Persönlichkeit und dem Werk des Hvarer Patriziers und Dichters Petar Hektorović (1487—1572), der das Bild im Jahre 1571 bestellt hatte.

Grgo Gamulin

EINE HYPOTHESE UND EIN VORSCHLAG FÜR GIROLAMO DA CARPI

Der Autor unterbreitet seinen Vorschlag zur Lösung des Attributionsproblems zweier Bilder aus der Galerie Strossmayer in Zagreb, »Madonna mit Heiligen« und »Martyrium des Hl. Laurentius«. Für das erste Bild äußert er die Vermutung, daß es ein Werk des Girolamo da Carpi sein könnte. Er ist sich bewußt, daß sein methodologisches Vorgehen Zweifel offen läßt: für ein früheres Werk, aus einem Zeitraum von dem nichts bekannt ist, wird retrospektiv eine Argumentation rekonstruiert, und zwar aufgrund einiger Übereinstimmungen dieses Werks mit Einzelheiten an anderen Arbeiten. Für das andere Bild findet der Autor die notwendigen Argumente, die eine vorbehaltlose Zuschreibung an Girolamo da Carpi ermöglichen.

Cvito Fisković

EINE KOPIE NACH TIZIAN IN KORČULA

Der Verfasser beschreibt eine Kopie des Bildes »Die Ermordung des Hl. Petrus Martyr« von Tizian, die sich in der Dominikanerkirche in Korčula befindet. Die Kopie reproduziert ein Meisterwerk von Tizian, daß sich ehemals in der Kirche der hl. Johannes und Paul in Venedig befand, wo es bei dem Brande vom Jahre 1867 zugrunde ging. Die Kopie war von dem Bischof von Korčula, Nikola Spanić, bestellt worden (Bischof von 1673 bis 1707). Er war ein Nachkomme der Familie Spani — Spanja, die aus dem nördlichen Albanien nach Korčula gezogen war, reich wurde und den Adelstitel »conte« erhielt. Die Familie spielte einige Jahrhunderte lang eine bedeutende Rolle im politischen, kulturellen, wirtschaftlichen und künstlerischen Leben auf der Insel Korčula. Der Autor bringt sehr ausführliche Angaben über das Leben von Mitgliedern der Familie und ihrem Mäzenatentum.